

УМ: Українська мова. Енциклопедія. Вид. друге, виправлене і доповнене.
Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови), М.П.Зяблюк та
ін. – К.: «Укр. енцикл.», 2004. – 821 с.

Bouverot: Bouverot D. Comparasion et métaphore// le Français moderne: Revue
le linguistique français - 1969 - №2 – p.132-147.

Iryna Danilyuk. About apposition and it's aesthetic potential.

The article deals with the problem of the connection between the components of the appositive construction. Special attention is paid to the esthetic functions. The author focuses on the difference between the metaphor and comparison.

Key words: apposition, correlation, epithet, metaphor, comparison.

УДК 81.112

Наталія Парасін (Тернопіль)

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ В ЕПІСТОЛЯРІЇ Б. ЛЕПКОГО

У статті проаналізовано проблеми розвитку української літературної мови першої половини ХХ ст., відображені в листах Б. Лепкого. У руслі загальних вимог письменника до високого рівня змісту і форми твору розглядаються стильові й правописні орієнтації митця.

Ключові слова: Б. Лепкий, листи, проблеми розвитку української літературної мови.

Визначення ролі будь-якої особистості в культурологічному просторі не буде повним і об'єктивним без вивчення її епістолярної спадщини. Листи конкретизують ставлення їх автора до певних суспільних, історичних, літературних подій, дозволяють установити істинні прагнення людини, дають змогу висвітлити причини поступків, явищ, переконань, тобто проявляють все те, що здебільшого завуальоване в художніх творах чи громадських виступах нормами загальноприйнятої поведінки. У переписці рефлексуються і міжосо-

бистісні стосунки, які часто приховано впливають на формування культурного процесу.

Аналіз письменницької епістолярної спадщини відображає активні процеси розвитку української мови, оскільки автори листів були безпосередніми творцями її літературної форми, тому нині дослідники все частіше звертаються до листів окремих діячів чи епістолярного процесу загалом. Власне, будь-яка конференція, приурочена до роковин письменника, не обходиться бодай без згадки про його кореспонденцію. Маловідома широкому загалу джерельна база дослідження, почерпнута в основному з нехудожньої спадщини письменників (мовознавчих, літературознавчих, літературно-критичних праць, публіцистики, *листування* (виділення наше – Н. П.), біографічних джерел тощо), опрацьована комплексно, дозволяє заповнити ряд білих плям в історії нашої мови, мовознавства та культури, доповнити, уточнити, а подекуди й виправити наявну з цих питань літературу [Статєєва: 5]. Визнання аксіологічної бази листування, що є одним з найбільш правдивих джерел особистісної, громадської і, відтак, етнічної системи цінностей, проявилось досить давно. Свого часу Б. Лепкий підкреслював необхідність антропоцентричного «підходу до аналізу історичних явищ, наголошуючи на тому, що складна мозаїка минулого укладалася окремими людьми з їх чеснотами і недоліками, бо «живих людей можемо пізнати з їх дневників, споминів, листів, навіть із записок, котрі на око ніякої вартости не представляють» [Журавлі: 220]. Той невидимий на перший погляд зв'язок індивідуального й загальнолюдського формує об'єктивність історичного сприйняття, якого, на думку письменника, так не вистачало в ХХ ст. вивченню українського минулого: «Мемуарні матеріали зв'язують нас живими нитками з нашою мившиною. А що ниток тих у нас мало, а як були, так малодоступні, тому наша історія така патикувата, повна фальшу і брехні» [Журавлі: 220].

Вага і значення глибоких епістолографічних студій як в літературознавстві (М. Коцюбинська, В. Святовець, В. Ткачівський, Л. Вашків та ін.), так і в мовознавстві (Ю. Шерех) чітко окреслилася в кінці ХХ ст., проте можливість включити листи Б. Лепкого в комплексне наукове опрацювання з'явилася тільки після їх зібрання, систематизації й оприлюднення В. Качканом у 2001 р. Узагаль-

нення цього матеріалу дає змогу проаналізувати епістолярну спадщину письменника як цілісне мовно-культурне явище і визначити її роль у загальному суспільно-культурному, освітньо-науковому, ідеологічно-прогностичному прямованні світового українства. Донині листи Б. Лепкого не були предметом спеціальних мовознавчих досліджень, хоч окремі кореспонденції письменника розглядали Д. Бучко [Бучко], П. Баб'як [Баб'як] та ін., тому метою статті є окреслити основні проблеми розвитку літературної форми української мови в епістолярному осмисленні Б. Лепкого.

У практиці листування мовознавчі явища рефлексуються у двох аспектах: теоретичному й практичному. Особливу цінність для лінгвістики мають ті листи, в яких автори у вигляді теоретичних сентенцій виявляють або конкретизують свої мовні та мовознавчі переконання, уточнюють чи змінюють їх.

Із сторінок листування Б. Лепкий постає як патріот, людина, що вболіває за народну справу більше, ніж за власні інтереси. Його мистецьке світобачення базувалося на розумінні відповідальності письменника перед своїм народом, на усвідомленні того, що «треба нам артистів не менше від великих політиків, бо справа українського мистецтва не є справою десеру, лиш насущного хліба». Відсутність культури, «рівної культурі наших ворогів», спричинить перехід інтелігенції до «ворожого табору», в якому є умови для науково-мистецького розвитку, а це призведе до денаціоналізації інтелігенції і, врешті-решт, до культурної асиміляції народу [Журавлі: 220]. Письменник небагато уваги приділяв мовним питанням, проте навіть окремі його вислови і замітки свідчать про сформовану позицію автора.

Найчастіше зауваження Б. Лепкого стосувалися загальних стильових настанов автора. Зародившись на життєдайному ґрунті народного мовлення, українська літературна мова в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. дійшла тієї стадії, коли проявляється й усвідомлюється різниця між розмовним мовленням і літературною формою. Відрив літературної форми від народнорозмовної основи для ще не усталеної історично й не закріпленої соціально нової української літературної мови був не просто не бажаним, а й не дуже безпечним явищем. Разом з тим відмінність між цими двома формами була закономірним й історично апробованим у світовій мовній практиці фе-

номеном. Треба було уникнути двох крайнощів: з одного боку – во-зведення мови в ранг системи лише для інтелігенції, з другого – спрощення літературної мови, обмеження її рамок народнорозмов-ним, а часто селянським мовленням. Між цими двома полюсами й коливалася творчість окремих письменників, науковців тощо. По-гляди одного крила галицької інтелігенції представляла «Просвіта», у програмі якої задекларовано видання книжок «народною мовою» [Парасін: 48]. Б. Лепкий погоджувався з тезою про те, що мова книжки має бути доступною і зрозумілою усім, проте злободенним для свого часу вважав інший підхід. Його художнє кредо занотова-не в листі до К. Студинського від 14 лютого 1903 р.: «Я старався написати оповідання цікаве й ненудне, таке, щоби его кождий міг прочитати, чи мужик, чи інтелігент» [Журавлі: 548]. Письменник постійно виступав проти заниження рівня читацької аудиторії, з яких би суспільних станів вона не складалася. Відрив інтелігенції від народу, на його думку, страшний породженою зневірою у спіль-ній справі, пустою тратою сил на дрібні і незначні «злоби дня» [Журавлі: 97]. Дещо пізніше автор конкретизував свої думки: «По-пулярно писати не вмію і не хочу. У нас, звичайно, хто писав нудно та немудро, то значило, що він пише популярно» [Журавлі: 548]. На відміну від тих представників тодішньої української інтелігенції, які вважали, що для того, щоб допомогти рідному народові, треба наблизитися до його рівня, Б. Лепкий бачив в так званих низьких прошарках суспільства високий художній потенціал. Письменник наголошував на тому, що простий народ здатен сприйняти й зрозу-міти тонкі нюанси слова, естетику художнього явища, і був твердо переконаний, що «мужикові... треба писати добре», бо «у нього вже також виробилося почуття артистичне» [Журавлі: 548].

Разом з тим Б. Лепкий визнавав залежність стилю і тематики від читача, на якого твір зорієнтований. «Я волів би дати велику новелю з життя нашої інтелігенції і для інтелігенції», – писав він до К. Студинського 19 березня 1903 р. [Журавлі: 553]. Думається, що йшлося не тільки про суспільний стан героїв, а й мовну специфіку відтворення образів. Б. Лепкий підкреслював, що теми з життя інте-лігенції, проблеми історичні більше цікавлять «хлопа», аніж історії з його життя, сучасні йому; «не любить він (хлоп) також описів

природи, ані студій психологічних, і з тим великий клопіт нашому письменникові» [Журавлі: 549].

У листах Б. Лепкого часто натрапляємо на самокритичну, навіть занижену оцінку його «писань». Не один раз письменник просив К. Студинського перечитувати свої твори, наперед погоджувався з можливими зауваженнями та бажаннями рецензента і висловлював готовність «сейчас змінити, чи поправити» [Журавлі: 598]. «О тім, що я не формаліст, що не умію сам себе належно контролювати, чи всюди однакові наголоси і окремі форми, – сам добре знаю», – признавався він [Журавлі: 506], і в оправдання наводив аргумент: «Але, на мій погляд, важніший зміст від форми» [Журавлі: 211]. Проте загальне тло епістолярних висловлювань засвідчує постійну увагу Б. Лепкого до деталей, до оформлення твору та його друкованого вигляду, до слова. Тексти листів рясніють вимогами змінити шрифт, порадами щодо художнього оформлення палітурки, виправленнями коректи, спорадичними, хоч і загальними зауваженнями про мову своїх і чужих творів: «У нього (йшлося про М. Гаврилка – Н. Парасін) сильне чуття, поривистий темперамент і оригінальний спосіб висказування того, що чує й бачить» [Журавлі: 423], «Написаний Ревун гладко і легко та такою мовою, що, дай боже, щоб всі писали» [Журавлі: 409]. Зрештою, не з усіма мовними правками погоджувався насправді Б. Лепкий. Вірогідно, для нього велике значення мала особа критика, і якщо з К. Студинським він був до краю поступливим, то всім іншим критикам «на тему бесіди» (мови творів – Н. П) відповідав єдино прийнятним в тих умовах правилом: «Говорю і пишу так, як живий нарід говорить і отсе мій гріх» [Журавлі: 423].

Необґрунтоване замовчування творчості, недооцінювання письменницького дару болісно вражали самолюбство Б. Лепкого, а критика мови його творів інколи дивувала: «Поки можу – працюю, хоч другий на моїм місці писав би був по-польськи та по-німецьки, бо поляки і німці хвалили мою польську й німецьку мову, а українці ганять, як пишу по-українськи [Журавлі: 322].

Б. Лепкий друкувався у Львові і, звичайно, був зорієнтований на галицького читача. Виважений і стриманий у житті, письменник був прихильником еволюційного способу вирішення і літературно-мовних проблем. Погляди на міждіалектне поєднання різнодержав-

них частин українського народу сформувалися на визнаному в Галичині у кінці XIX ст. постулаті про перевагу східноукраїнського мовленнєвого масиву в літературній формі: «Шевченко, Марковичка, Коцюбинський – ось матеріал, на якому треба будувати літературну мову», – проголосив він у листі до З. Кузелі в 1920 р. Не менш важливими для розуміння мовного світогляду митця є подальше його зауваження про те, що не можна применшувати і внеску галичан у процес вироблення єдиної української літературної мови: «А Федьковича й Стефаника треба теж пустити до слова» [Журавлі: 71]. Міждіалектні різниці, вірогідно, письменник не вважав серйозною перешкодою у розвитку єдиної літературної мови, і хоч спеціально не торкався цього питання в листах, все ж принагідно запропонував просте і реальне його вирішення: пояснити окремі незрозумілі слова, ввести їх таким чином до загальноукраїнського словника і не перебільшувати проблеми [Журавлі: 592]. Декларована і визнана всім українським суспільством доктрина діалектного дуалізму в Б. Лепкого мала підґрунтям тезу етнокультурної спорідненості діяча з його батьківщиною.

Основною ознакою літературної мови є наявність кодифікованої норми. Складний і суперечливий процес її вироблення значною мірою залежав від суб'єктивних факторів – особистих смаків діячів культури, підсвідомого чи свідомого наслідування тих визначних співвітчизників, чії праці ставали загальновідомими і сприймалися як еталонні. Бурхливий розвиток національної свідомості в другій половині XIX ст. посилив міжтериторіальні культурні зв'язки, увиразнив засади культурної спільності українців, включаючи ставлення до мови як основної риси етнічної приналежності. Прагнення до мовної єдності часто вступало в конфронтацію з факторами психологічними й естетичними. Важко було заперечити аргумент, який звучав коротко і беззаперечно: «Я цього слова не люблю», який Б. Лепкий висував, ратуючи за використання слів «учению» (а не «учень»), «правопись» (а не «правопис») та ін. Майже неможливо заставити людину, особливо в зрілі літа, відмовитися від того, до чого вона звикла з дитинства. Вимоги редакторів змінити щось звичне інколи дратували і сприймалися як «еквілібристика». Зрештою, як показали правописні бурі нашого часу, психологічний фактор є реальним дієвим критерієм мовного розвитку; як тепер, так і колись

читачі і письменники нарікали, що ми безнастанно і цілком непотрібно «викручуємо нашу мову і змінємо правопись» [Журавлі: 431].

Правописне питання в аналізованій період відбивало складний і суперечливий шлях розвитку літературної форми української мови. Неусталеність правил, вимог, варіативне існування окремих форм і висловів інколи ставало каменем спотикання для письменників. Б. Лепкий був досить стійким у своїх правописних звичках, хоч з часом все частіше погоджувався з коректорами. Так, у 1900 р. він признавався, що ще не вирішив, чи варто українізувати бесіду (писати «його», «йому» чи «єго», «єму»), чи подвоювати приголосні «н» і «т», наголошувати основу чи закінчення у словах «нести», «плести» тощо [Журавлі: 491], у 1901р. письменник уже сам використовував форми: «нього», «ньому» та ін. [Журавлі: 592]. З віком уподобання і давні звички мусили змінитися. Майже через 30 років Б. Лепкий, якому, вірогідно, видавництво «Просвіти» висилало справлені рукописи для ознайомлення (а може, й вимагало правок від автора), зауважував, що він все-таки проти «наглого модернізування», бо «читачі того не люблять і того нігде в світі не роблять, тільки в нас», але все-таки погодився з редакторськими вимогами [Журавлі: 432].

Підтримуючи ідею існування єдиної літературної мови для всіх українців, роз'єднаних державними кордонами, письменник застерігав від будь-яких поспішних рішень і занадто активних змін, пропонуючи відсунути вирішення проблеми міждіалектних відмін на майбутнє. Не можна відмовити Б. Лепкому в об'єктивній оцінці ситуації, коли він акцентував на тому, що різка «українізація» мови може відлякати західного читача, що в умовах польської культурної експансії і доброго знання польської мови кожен освічений галичанин може замінити дивну для нього українську мову польською: «Коли ми всі станемо писати такою літературною мовою, – писав він у листі до З. Кузелі 1920р., – та ще начіпаємо скрізь непотрібних хвостиків-апострофів, то Галичина, Волинь і Поділля стануть читати польські книжки. Натомість панове коректори хай підо-

ждуть. Не годиться кількох мільйонів народу лишати без літератури» [Журавлі: 371].

У руслі визначеної мети статті можемо підсумувати, що теоретичні епістолярні зауваження Б. Лепкого засвідчують усвідомлення ним ролі письменника в мовній еволюції та віру у високий мистецький потенціал народу. Окреслена проблема передбачає вивчення епістолярно-естетичної манери вітчизняних митців слова. Мовна канва епістолярію цікава насамперед тому, що мова художніх творів завжди більше тематично обмежена, ніж листування їх автора в його сукупності. Листи, зазвичай написані щиро, не потребували тривалого обдумування чи літературної редакції, в них зафіксований у значно більшій мірі, ніж у художніх творах, розмовний пласт мови, часто зі специфічними індивідуальними чи діалектними ознаками. Було б доцільно зіставити мову листів і художніх творів, виявити те, що свідомо чи інтуїтивно не використовувалося письменником у художній канві, хоч і було притаманне усному спілкуванню, тобто відтворювало мовні реалії його часу, проте ці питання, як і багато інших, вимагають спеціального дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

- Баб'як: Баб'як П. Листи Богдана Лепкого до Володимира Гнатюка // Тернопіль. – 1991. – № 4. – С. 53-54.
- Бучко: Бучко Д. З епістолярної спадщини Богдана Лепкого // Творчість Богдана Лепкого в контексті європейської культури ХХ століття. Матеріали всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 125-річчю від дня народження письменника. – Тернопіль: ТДПУ, 1998. – С. 81-83.
- Журавлі: Журавлі повертаються... З епістолярної спадщини Богдана Лепкого / Упорядник В. Качкан. – Львів: «Фенікс», 2001. – 920 с.
- Парасін: Парасін Н. Просвітництво та проблема формування української літературної мови // Мова і культура нації. – Тернопіль: ТДПУ, 2001. – С. 47-51.
- Статєєва: Статєєва В. Українські письменники про проблеми літературної мови та мовознавства кінця ХІХ – початку ХХ ст. – Ужгород: «Патент», 1997. – 220 с.
- Шерех: Шерех Ю. Кулішеві листи і Куліш у листах // Вибрані листи Пантелеймона Куліша українською мовою писані. – Нью-Йорк - Торонто, 1984. – С. 48-96.

Nataliya Parasin. The problem of development of Ukrainian literary language in the correspondence of B. Lepkiy.

The article deals with the analysis of the problems of development of Ukrainian literary language in the first half of 20 century which are reflected in the correspondence of B. Lepkiy. Author examine the writer's views on general process of development of literary language and define his orthographic and stylistic positions.

Key words: the problems of development of Ukrainian literary language, letter, B. Lepkiy.

ОНОМАСТИКА

УДК 81.373.21

Любов Білінська (Тернопіль)

МІКРОТОПОНІМИ ТИСМЕНИЧЧИНИ ВІДОНІМНОГО ПОХОДЖЕННЯ

*У статті розглянуто відонімні мікротопоніми Тисменицького району Івано-Франківської області. Встановлено семантику етимонів більшості аналізованих мікротопонімів, а також їх словотвір. Визначено продуктивність основних топоформантів при творенні таких анойконімів. Найпродуктивнішими при творенні мікротопонімів на досліджуваній території виявилися суфікси - **ів**, - **ин**, - **івк-а**.*

Ключові слова: мікротопонім, слов'янське автохтонне власне ім'я, апелютив, онім.